

ри в умовах тоталітаризму». Успішність цих проектів була різною. Я думаю, що Юра більше ніж я був схильний вірити у здійснення проекту деідеологізації радянських studia humanitatis за всієї їхньої гріховності і вбогості, які він помічав як ніхто інший. Науково-гуманітарне середовище в той час було продовженням середовища партійно-ідеологічного, викладачі так званих суспільних наук перебували в лавах КПРС (Юрій Віталійович був одним з небагатьох, хто, роблячи свою наукову кар'єру, свідомо відмовився вступати в партію). У Юри були періоди повного розчарування в радянській філософії,

песимістичних діагнозів і прогнозів, і все ж майже утопічний проект «наука замість ідеології» став проектом його життя і професійної самореалізації у наступні, 1980-ті роки (другий проект, як мені здається, він переніс у сферу свого otium-a, на першому місці в якому була поезія). Сказати своє власне слово в науці в орвелловсько-маразматичні часи – таку можливість побачила для себе певна частина інтелігенції (happy few), продуктивність якої зрештою виявилася вищою, ніж гадалося. До неї належав і Юрій Віталійович, який подолав таким чином фрустрацію самотника.

B. Chumachenko

MY FRIEND Y. PAVLENKO. THE EARLY YEARS (1974–1984)

The article is intended to present some biographical material connected with unforgettable personality of the prominent Kievan scholar Y. Pavlenko (died in 2012) based on the personal impressions and reminiscences. It covers the period 1974–1984 when dramatic formation of young intellectual's views and spiritual type took place in the broad context of late soviet cultural life and ideological processes. The article stresses the strong influence of his personality on the circle of his friends – participators of the philosophical pursuits of 1970-ies.

Keywords: late-soviet intellectuals, dissident, philosophical searches, project “science instead of ideology”, the survival of culture, personality development, intellectual freedom 70–80-ies, cultural studies, humanities late-soviet day.

Матеріал надійшов 11.02.2013

УДК 904:929Павленко(477)«19»

Пустовалов С. Ж.

ПЕРША АРХЕОЛОГІЧНА ЕКСПЕДИЦІЯ Ю. В. ПАВЛЕНКА

Статтю присвячено одному з етапів життєвого шляху видатного українського вченого, доктора філософських наук Юрія Віталійовича Павленка.

Ключові слова: Ю. В. Павленко, відділ теорії та методики археології Інституту археології АН України, польова археологія.

Влітку 1979 року завідувач відділу теорії та методики археології Інституту археології АН України Володимир Федорович Генінг познайомив нас з новим співробітником Юрою Павленко (рис. 1), який прийшов до нашого відділу після закінчення філософського факультету Київського університету. Ми дізнались, що хлопець цікавиться А. Тойнбі, давньою історією і теорією

пізнання. Поїде він до експедиції Бориса Миколайовича Мозолевського. В. Ф. Генінг висловив побажання, щоб я, як заступник Бориса Миколайовича, взяв шефство над ним в експедиції, тому що у польових умовах Юра буде вперше.

Через кілька днів ми відправилися із Борисом Миколайовичем Мозолевським поїздом до міста Нікополя. Нас було шестеро, що їхали в експеди-

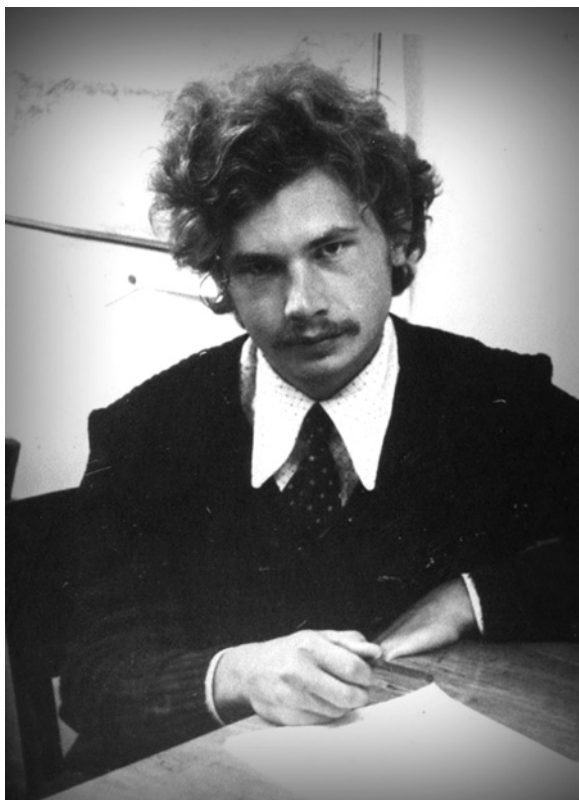

Рис. 1. Павленко Ю. В. 1979 р.

цію раніше за основний склад для влаштування табору.

Всі організаційні справи в Орджонікідзевському гірничозбагачувальному комбінаті (ГЗК) були вирішені за годину, й ми вирушили вже на своїй машині «Урал» до майбутнього місця розташування особового складу (рис. 2). Борис Миколайович любив влаштовувати табори якнайближче до місць розкопок, тому для цього обрали посадку в двох сотнях метрів від мети нашої експедиції: курганів Чортомлик та Довгої Могили, що височила поруч із велетнем Чортомликом.

Для облаштування табору Б. М. Мозолевський виписав у ГЗК кілька кубів горбилю та кілька рулонів толю. Того самого дня трейлери привезли до табору два потужних польських бульдозери («Стальова Воля»), три вагончики для камералки та проживання, бочку з-під квасу для води на 800 літрів. Ми зайнялися облаштуванням табору.

Вздовж галявини, що проходила посередині посадки, поставили вагончики, намети для майбутніх працівників експедиції. Кілька днів копали великий льох для продуктів, будували з цегли капітальну кухню з піччю, в кінці табору поставили два туалети та електрогенератор для освітлення. Під розлогим дубом біля камеральної

Рис. 2. Орджонікідзевська археологічна експедиція ІА АН України. 1979 р. Другий ліворуч – Ю. В. Павленко

лабораторії поставили довгий стіл для розбирання знахідок. Бочку заново пофарбували, а на її боці й торцю намалювали горгону Медузу та скіфського оленя з Костромських курганів.

Свій намет ми з Юрою поставили подалі в посадці, у затінку доволі високих дубів і гледичій. Намет слугував нам спальнею. Перед ним на каркасі ми натягнули тент. Вийшла ще одна кімната для праці, приймання гостей тощо. Юра, який спочатку досить невпевнено брав до рук пилу та сокиру, бо, за його словами, нічим подібним раніше не займався, згодом із задоволенням зробив полиці з горбилю для туалетних речей, мила, зубної пасти тощо. На двох колодах ми поставили саморобний стіл, на стовпчиках – лави біля столу, принесли з найближчого стогу побільше соломи і нею вкрили долівку. Із дзеркала від прожектора та мідної шини спорудили підсвічник, який додатково віддзеркалював світло. Ретельно обкопали намет на випадок сильних дощів. Було видно, що всім цим Юра займається вперше у своєму житті, але старанно намагається навчитися.

Під час роботи з облаштування нашого житла з'ясувалося, що у нас з Юрою багато спільних інтересів. Ми розмовляли на різноманітні теми: історичні, поетичні, архітектурні, літературні... Юра добре розумівся у філософії Китаю, Індії та Японії. Ми із задоволенням розмовляли про тонкощі індуїзму, ісламу та буддизму.

Юра знав напам'ять безліч віршів поетів російського срібного віку, яких я теж дуже любив. Часто, займаючись якимись побутовими справами, ми з ним по черзі читали уривки з А. Ахматової, О. Блока, А. Білого, І. Анненського та інших. Інколи починав один, а другий мав підхопити і продовжити читання. Це була певним чином і гра, і змагання на знання поезії.

Говорив Юра дуже своєрідно. Його голос трохи мурчав. Круглі, як спілі вишні, невеликі виразні очі ще більше круглишали, й на слухача починав литися потік інформації з найрізноманітніших галузей гуманітарного знання. Я зрозумів, що Юра – феноменально начитана людина.

Поруч із робочою кімнатою він влаштував собі майданчик для занять йогою. Ранком до сніданку Юра сідав на ковдрі на цьому майданчику та робив вправи. Загалом фізично не дуже сильний, він тим не менш намагався не відставати від решти робітників на розкопі й зосереджено працював лопатою, зачищаючи профілі бровок або вибираючи старанно заповнення могил. В перші дні йому було справді важко. Доводилося все робити своїми руками: прати, прибирати сміття, митися у ставку, засвоювати найкращі прийоми роботи з лопатою тощо. Пристосований він для цього був мало. Я, як міг, допомагав йому адаптуватися до незвичних умов.

Незважаючи на утому, Юра завжди залишався вихованою, ввічливою, інтелігентною людиною. Дівчатам, що виходили з машини, він подавав руку, вітаючись – цілував руку. Харчувалися ми в їдальні на колгоспній бригаді. Юра завжди пропускав поперед себе до їдальні всіх дівчат, викликаючи посмішки та зауваження, що він сам залишиться без обіду.

Маючи добру вдачу, він швидко вписався у експедиційний колектив. Писав жартівливі вірші до стінної газети, найактивнішу участь брав у всіх святах, що проходили в експедиції. Інколи вони затягувалися далеко за північ, і Юра страждав від того, що не може вчасно заснути, адже вранці мав займатися йогою. До сьогодні я зберігаю віршоване поздоровлення з днем народження, яке Юра написав на глиняній табличці, зімітувавши клинопис, і на книжці, яку мені тоді подарували.

Улюбленим його заняттям на відпочинку було, напівлежачи на розкладайці, читати книгу. Він признавався мені, що так, на диванчику, проводить вільний час і вдома. Половину його речей в експедиції становили книги. Тут були праці з філософії, соціології, давньої історії, художня література. Пам'ятаю, як він, коментуючи, читав «Митридата» Віталія Полупуднева.

Якщо Юра не читав, то із захватом грав у «міста». Фактично це нагадувало сучасну комп'ютерну гру в цивілізацію. Цікаво було спостерігати, як виникало поселення, поступово розросталося в місто, центр оточувався стіною, виникав посад, окремі слобідки поступово з'єднувалися з територією міста. Гра тривала кілька днів. Мені було цікаво, адже я сам у дитинстві грав у щось подібне. Тільки не у «міста», а в історію вигаданих країн, які виникали, розвивалися, воювали тощо. Така собі «Швамбранія» Льва Кассіля.

Інколи Юру можна було побачити замисленим. Перед ним тоді лежав аркуш паперу, на якому раптово летіли, як птахи, рядки віршів. Бувши абсолютно грамотною людиною, жодного знаку пунктуації він не ставив, щоб не втратити риму й натхнення. Все це він робив потім, уже після того, як чернетку написано.

У нашій експедиції працювали співробітники Нікопольського краєзнавчого музею. Якимось у серпні вони запропонували відвідати їхній музей та подивитися експозицію. Юра перший підтримав цю ідею, і найближчої неділі вся експедиція відправилася до Нікополя. Експозиція була типовою для всіх тодішніх краєзнавчих музеїв. Мене зацікавили матеріали розкопок Граківської експедиції, що працювала біля міста в 40-ві роки. Я попросив показати нам і фонди музею. Поки я оглядав катакомбні горщики, Юра, побачивши єпископську тіару і єпитрахиль, попросивши

дозволу, урочисто облачився в них і почав благословляти присутніх. Його очі сяяли справжнім захопленням. Він був артистичною натурою. Коли ми поверталися до табору, Юра сказав мені, що якби він не закінчив філософський факультет, то пішов би до семінарії. Цей артистизм проявився і під час викладання в Києво-Могилянській академії.

Часто ми їздили вдвох у господарських справах, переважно за продуктами, на нашому «Уралі». Яюсь на складі не виявилось капусти, і нам з Юрою довелося їхати за нею на поле. Вночі пройшов легкий дощ. На полі ми були вражені тим, як красиво на грядках лежали головки білокачанної капусти в оточенні салатого листя. Великі круглі, як діаманти, краплини води блищали на зеленому листі. Ми розрізали ножом одну капустину і з насолодою їли смачну солодку серцевину. Очі в Юри при цьому майже зникали, як у kota, якого пестять.

Митися можна було лише в ставку, що був за 2,5 км від табору. Після роботи вся експедиція, крім чергових, вирушала до води. Дорога проходила повз бригадне пасовище. Тут завжди паслися корови. Доглядали їх місцеві хлопці на конях. Яюсь ми попросили їх дати нам покататися верхи. Коні, відчувши недосвідчених сідоків, намагалися нас скинути, а коли це не вдалося, почали боком терти нас об дикі маслини з великими колючками. Знадобилася вся наша сила, щоб опанувати коней. Незважаючи на ці неприємні моменти, Юра був у захваті від поїздки. Запах сиром'ятних ременів, кінського поту, клацання вудил – все було незабутньо. Він вперше сидів у сідлі, казав, що відчув себе справжнім скіфом.

Наш табір розташовувався у верхів'ях балки, яка вела до річки Солоної. В самій балці було влаштовано три ставки, а в її відгалуженнях рясніли ягодами кущі терну та шипшини. У вересні ми брали відра і ходили збирати шипшину і терен. З пагорбів відкривався величний краєвид українського степу, з окремими посадками, зораними або нескошеними ланами та курганами, що здіймалися над верхівками дерев. Дивлячись в окуляр теодоліту, я довго шукав найвищий курган у степу – Нечаєву Могилу. Але помітив його випадково. Насип виявився нижче обрїю, і тому

його не було видно. При нагоді ми відвідали цю унікальну пам'ятку. Стоячи біля підніжжя, всі відчували себе маленькими перед цим велетнем. А з верхівки кургану відкривався величний краєвид – десятки кілометрів навколишніх степів. Юра був у захваті. Він казав, що відвідини Нечаєвої Могили додали йому ще щось до розуміння поезики степу та менталітету степових народів.

Доходило кінця наше перебування в експедиції. Жовтневі ночі похолоднішали, ішли дощі. Дедалі частіше ми збиралися не в робочій кімнаті, а біля пічки на кухні. Поступово роз'їжджалися учасники експедиції. Настала і наша черга з Юрою. З ранку в таборі перебувало Нікопольське керівництво, якому Борис Миколайович показував знахідки. Нам ввічливо запропонували замовити квитки на поїзд до Києва. Ми погодилися. Ввечері з важкими рюкзаками, зі спальними мішками, притороченими зверху на рюкзаки, у брудних чоботах ми з Юрою приїхали на станцію. Квитки виявилися майже вдвічі дорожчими за звичайні купейні. З'ясувалося, що це двомісне купе «люкс». Ми вдвох ввалилися до купе і сіли на м'які дивани. Наші обдерті, пропахлі димом штормівки, рюкзаки, обвітрені засмаглі обличчя багаторазово відбивалися у дзеркальних стінках, гублячись десь у перспективі. Вони не пасували цьому фешенебельному купе.

Минули роки. Юра давно працював в іншій установі. Ми зустрічалися лише в коридорах Києво-Могилянської академії, на конференціях чи захистах дисертацій. Він інколи виступав на телебаченні. Коли почалася війна в Іраці, весь світ був стривожений тим, що станеться із всесвітньо відомими пам'ятками Месопотамії, яку називають колицкою людства, та Багдадським музеєм. Того дня я побачив Юру на екрані телевізора – на тлі кори великого старого дерева. Вишуканою українською мовою він, як завжди скоромовкою, не дивлячись у жодний папірець, називав десятки арабських населених пунктів, де проводились розкопки, де щось було знайдено або зберігалось, географічні орієнтири, характеризував пам'ятки, що розкопано. Він був такий самий невгамовний, захоплений наукою, ерудований, талановитий.

Таким він і залишиться в нашій пам'яті.

S. Pustovalov

THE FIRST ARCHAEOLOGY EXPEDITION Y. PAVLENKA

This article is devoted to one of the stages of the outstanding Ukrainian scientist, Ph.D. Yuriy Pavlenko.

Keywords: Y. Pavlenko, Department of Theory and Methods of Archaeology Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of Ukraine, field archeology.

Матеріал надійшов 30.10.2012